

Son Dönem Osmanlı Medreselerine Bir Örnek: ŞİHLİ HAMİDİYE MEDRESESİ

Yıldırım ÖZBEK

Şihli, Kayseri'ye bağlı Develi ilçesinin 50 km. güneybatısında kurulmuş bir kasabadır. Taşçı (Bakırdağ) Bucağına bağlı olan Şihli'nin 1985 nüfus sayımına göre nüfusu 2356'dır.

Şihli kasabasının adı, Horasan'dan gelip buraya yerleştiği kabul edilen "Uzun Şeyh" adında bir dervişten gelmektedir. A.Rıza Yalkın¹, Uzun Şih'in cami avlusundaki türbede yattığını ve Şihli Köyünün türbeyi "ata mezarı" olarak kabul ettiğini belirtirse de, bugün cami avlusunda üzerinde kitabe olmayan sadece üç mezar vardır.

Şihli kasabasında Hamidiye Medresesinden başka herhangi bir mimari eser yoktur. Ancak bu medreseyle aynı tarihte yapılmış ve bugün yıkılmış olan üç çeşmenin kitabeleri mevcuttur. Ayrıca Cumhuriyet devrinde yapılan Şihli Camiinin giriş kapısı üzerinde "Sahib'ül hayrat Esseyid Yusuf Ağa sene 1225" yazılı bir kitabe vardır (Res:1). Kasabaya 1928 yılında gelen A.R.Yalkın, H.1225/M.1810 tarihli bu kitabenin, "Tarihi bilinmeyen yeraltında yapılmış eski bir cami vardır" diyerek bahsettiği camiın son onarımına ait olduğunu belirtir.²

1891 yılı Adana Vilayet Salnamesinden anlaşılabildiği üzere³ Şihli Kasabası, (Sis) Kozan Sancağı Feke Kazasına bağlı bir köydür. Esasen kasaba Adana il sınırına yakındır. 1905 yılında Feke'den alınarak Develi'ye bağlanmıştır.⁴

1966 yılında Belediye olan Şihli'da geçim kaynakları tarım ve hayvancılıktır. Son yıllarda dış ülkelere göçte artış vardır.

HAMİDİYE MEDRESESİ:

A.Rıza Yalkın'ın "Kılınçoğlu Medresesi"⁵ olarak tanıttığı medresenin inşaatına ilişkin olarak, 1309 tarihli Adana Vilayet Salnamesinin 151. sayfasındaki kayıt şöyledir:

"Memâlik-i mahruse-i şahanelerinin her küşesini enva-i hayrat ve merrat ile ân ihya buyurmakta olan Halife-i Faruk Siret, Veliyy-i ni'met-i bi minnet Gazi Sultan Abdülhamid Han-ı Sâni Efendimiz Hazretleri bu kaza dahilindeki Şeyhli karyesinde bir mâ-i leziz icrasıyla beraber mükemmel ve müteaddid hücreleri şamil-i birde medresenin inşa ve ikmaline cibi hümayun-i mülâkânelerinden miktar-i kâfi meblağ ihsan buyurmasile emri inşaat derdest-i ikmalidir."⁶

A.Rıza Yalkın, 166.000 kuruşluk bağışla yapıldığını belirttiği medresenin yapılışı ve müderrisi Kılıç Ali Efendi hakkında 1928 yılında 94 yaşındaki Kadir Ağa'dan bilgiler nakleder.⁷

37x44 m. ebatlarında, dikdörtgen bir plân (Plân:1) arzeden medreseye, bugün yol seviyesinin biraz daha altında kalmış olan kuzey cephenin (Plân:2) tam ortasına yerleştirilmiş olan bir portalden girilmektedir (Res:2). Kuzey duvarından iki misli yüksek tutulmuş olan portalde, içe doğru beşli bordür şeklinde düzenlenmiş kemer dikkati çekmektedir. Medrese kapısı yuvarlak kemerli olup, kemer kilit taşına akantüs yaprağı işlenmiştir.

Kapı kemerinin hemen üzerinde beş beyit halinde düzenlenmiş ve nesih yazı ile işlenmiş medrese kitabesi yer almaktadır (Res:3). Kitabesi

1. Yalkın, A.R., **Cenupta Türkmen Oymakları**, C.1, İstanbul 1977, s.155 (Haz.S.Emir).
2. Yalkın, A.R., **a.g.e.**, s. 156.
3. Kılıç, Y., "Şihli Hamidiye Medresesi", **Din Öğretimi Dergisi**, S.4, Ankara 1985, s. 66.
4. Gürlek, A., **Memleketim Develi**, Ankara, 1975, s. 68.
5. Yalkın, A.R., **a.g.e.**, s.154.
6. Kılıç, Y., **a.g.m.**, s. 66.
7. Yalkın, A.R., **a.g.e.**, s. 186.

H.1309/M.1891-92 tarihli olup metin ve transkripsiyonu şöyledir:

نخر الملوك حضرت عبد الحميد خان
اول سايه خجسته الطاف كردگار ،
خاضر لای علوم وفنون وسائط
هر صنف اهالی به اوشه معدلتشعار
اقدامی سايه سنده اوشاه معظم
دار العلوم شهرتیی الئی هر دیار
از جمله اشبو مدرسه یی اهل علم ایجون
بنیاد عدل و داد کبی قیلنی بایدار
تاریخی جیقنی اوج سماواته فیضیا
بانیسیدر بو مدرسنک شاه کامکار

Transkripsiyon:

*Fahr'ül müluk Hazreti Abdülhamid Han
Ol sâye-i huçeste-i eltafi kirdigâr.*

*Hazırladı ulûm u fûnûn vesâlitün
Her sınıf ahâliye o Şeh-i Ma'delet-şîâr.*

*İkdâmı sayesinde o sâhib-i muazzamın
Dâru'l-ulum şöhretini aldı her diyâr.*

*Ez cümle işbu medreseyi ehl-i ilm için
Bunyâd-ı adl-ü dâd gibi kıldı pâyidar.*

*Tarihi çıktı evc-i semâvâta Feyziya
Banisidir bu medresenin Şah-ı Kâmkâr.⁸*

Bu kitabenin hemen üzerinde müderris odasının kuzeye bakan iki penceresi ve bu pencerelerin üzerinde okunamayan bir kitabe mevcuttur. (Ancak büyük ihtimalle "Maşallah" yazılıdır.)

Medrese kapısından, üstünde "müderis odası" olan tonozla örtülü hôle geçilir. Bu holden dokuz basamakla, ortasında havuz bulunan dikdörtgen avluya inilmektedir (Res:4). Avlu zemini, revak koridorundan 35-40 cm. daha aşağıdadır.

Dikdörtgen avlu, yekpâre taştan yapılmış sütunlara oturan yuvarlak kemerli revaklarla çevrilidir (Res:5). Kare kaideye sahip sütunlara oturan bilezik biçimi başlıklara kemerler atılmıştır.

A.R.Yalkın, 1928'de gördüğü medresenin 24 hücresi, bir mescidi, bir dershanesi olduğunu belirtir.⁹ Medresenin Kayseri Müzesi arşivinde bulunan 1932 tarihli krokisinde toplam 27 hücre olduğu tespit edilmektedir. Bu hücrelerden biri tuvalet, biri gusülhane, biri de mescid olarak belirtilmiştir. Yalkın'ın bahsettiği derslane, giriş holünün üzerinde bulunan ve "müderis odası" olarak bilinen mekândır. 1900 yılındaki Maarif Salnamesi bilgilerine göre¹⁰ 50 talebenin varlığını kabul edersek, bu mekânın derslane olarak çok küçük kalacağı dikkat çekmektedir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1988 yılında restorasyonu yapılan medresenin, 1986 yılında çizilen rölövesinde, tuvaletin sağındaki mekânın güney duvarında bulunan niş, burasının mescid olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bugün güney duvarında niş bulunan hücre olmamakla birlikte, 1932'de çizilen krokide nişli mekân gusülhane, onun batısındaki mekân da (15 no'lu hücre) mescid olarak belirtilmiştir. Kanaatimizce 1932 yılında çizilen krokide mescid olarak belirtilen ve girişin simetrisinde bulunan 15 no'lu hücre aynı zamanda derslane olarak kullanılmaktaydı.

Bugün güneydoğudaki tuvalet hücrelerinin ve onun batısında mescid olarak belirtilen geniş mekânın dışında 24 öğrenci hücresi bulunmaktadır. Öğrenci hücrelerinin hemen hepsi aynı karakterdedir. Bir kapı ve bir pencere ile revaklı avluya açılırlar (Res:6). Öğrenci hücrelerinde nişler bulunmaktadır. Yerli halkın anlattıklarına göre, öğrenci hücrelerinin tabanı ahşap döşeme olup, bunların altında bodrumlar bulunmaktaydı.

Avlu içinde doğu ve batıdaki merdivenlerden (Res:7) giriş holünün üzerindeki "müderis odası"na çıkılır. Eyyan şeklinde bir girişi olan Müderis odası (Plân:3) dikdörtgen plânda tek mekânlı bir hücredir. Müderis odasının güney cephesinin tam ortasına kapı, kapının sağ ve soluna pencereler açılmıştır. Ayrıca diğer cephelerde ikiye pencere ile boşaltılmıştır.

Medresenin 1972 yılında çekilmiş resimlerinde, güney duvarının tamamen yıkılmış olduğu görülmektedir. Ayrıca bu resimlerden anlaşılacağı üzere, doğudaki öğrenci hücreleri bir pencere ile dışarıya, diğer pencere ile revaklı avluya açılmaktadır (Res:8-9).

1972'de çekilmiş resimlerde medresenin üst örtüsünün kırma çatılı olduğu ve Marsilya cinsi kiremitle örtülü olduğu görülmektedir (Res:10). Orjinalde ahşap kirişler üzerine toprak olan üst örtü, bugün ahşap kirişler üzerine betonarmedir.

1318/1900 tarihli Maarif Salnamesine göre müderisliğini Kılıç Ali Efendi'nin yaptığı, masraflarının padişah tarafından karşılandığı, 50 talebenin okuduğu Hamidiye Medresesinde malzeme olarak eski fotoğraflardan anlaşılacağı üzere kesme ve moloztaş beraber kullanılmıştır. Ancak,

8. Medrese kitabesinin bugünkü dildeki anlamı şudur:

Hükümdarların övücü Hazreti Abdülhamid Han ki o, Allah'ın lütuflarının uğurlu gölgesidir.

O adaletiyle tanımış padişah, halkın her sınıfı için, ilimlerin ve fenlerin vasıtalarını hazırladı.

O yücelik sahibinin gayretleri sayesinde memleketin her yeri bir ilim yurdu şöhretini kazandı.

Bu medreseyi de ilim adamları için bir adalet binası halinde yaptırdı. Medresenin yapıldığı tarih göklere çıktı.

9. Yalkın, A.R., a.g.e., s. 156.

10. Kılıç, Y., a.g.m., s. 68.

kesme taşın kaplama malzemesi olup olmadığı hakkında birşey söylemekten uzağız. Revak kemerlerini taşıyan sütunların yekpâre taştan (Res:11) yapılması ilginçtir. Ayrıca portalde kullanılan taş, duvarda kullanılan kesme taştan daha sert bir yapıya sahiptir. Ahşap malzeme ise üst örtü ve pencere ile kapılarda kullanılmıştır.

Değerlendirme:

II. Abdülhamid dönemi, siyasi alandaki kısıtlama ve çalkantılarla beraber, Tanzimat döneminde ele alınan bazı yenilik hareketlerinin ve batılı projelerin uygulandığı devir olarak önemlidir.

Batılı anlamda modern eğitimin 1773'te açılan Mühendishane-i Bahr-i Humayun'la başladığı¹¹ bununla beraber Tanzimattan sonra siyaset ve eğitimde "Osmanlılık" idealinin¹² ön plâna çıktığı kabul edilir.

II. Abdülhamid döneminde, eğitimde reform hareketleri başlatılmış ancak, sıbyan mektepleri ve vakıf kuruluşu medreseler bu hareketlerin dışında kalmıştır.¹³ Bu dönemde ilk, orta dereceli okullar çoğalmış taşraya yayılmış, teşkilatları modernleştirilmiş¹⁴ hatta Türk olmayan unsurların çocukları için "Aşiret Mektepleri" açılmıştır.¹⁵ Bütün bunlarla beraber II. Abdülhamid döneminde eğitimde nicelik olarak yayılma, nitelik olarak ise gerilemenin başladığı kabul edilir.¹⁶ II. Abdülhamid 1892 tarihinde medreselileri askere gitmekten muaf tutarak¹⁷ talebe sayısında sun'i bir artış sağlamıştır.

Osmanlı mimarisinde umumiyetle bir külliyein parçası olarak inşa edilen medreselerde özellikle erken devirden Kanuni döneminin sonuna kadar kullanılmış standart bir plândan ziyade çeşitlilik göze çarpar.¹⁸

Son dönem Osmanlı medreseleri ile ilgili olarak toplu bir çalışmaya rastlanmadığından değerlendirmede az sayıda örnek ele alınmıştır.

H.1267/M.1851 tarihli Çankırı Çivitoğlu Medresesi, duvarlardan ibaret avlu içinde yer alan doğu-batı yönde sıralanmış iki katlı tek sıra hücrelerden ibarettir. Hücrelerin önünde her iki katta da ahşap revak sırası bulunmaktadır.¹⁹

Vakfiye kaydından 1891'den önce yapıldığı tespit edilen Çankırı Buğday Pazarı Medresesi kuzey-güney yönde sıralanmış iki katlı tek sıra hücrelerden ibarettir.²⁰

Ürgüp; Mustafapaşa (Sinassos) kasabasında bulunan H.1316/M.1899 tarihli Mehmet Şakir Paşa Medresesi, arazi meybinden kaynaklanan bir mecburiyetle iki katlı yapılmıştır. Çok karmaşık bir plân arzeden medresenin portalı, bölge taşının verdiği işleme kolaylığı nedeniyle Şihli Hamidiye Medresesinden daha süslü bir görüntü arzetmektedir (Res:12).

Son dönem Osmanlı medreseleri içinde en geç tarihli eser olarak tespit edebildiğimiz Samsun Süleyman Paşa Medresesi 1904 tarihli dir. Kitabesinden 11 hücreli olduğu anlaşılan medrese²¹ iki katlı olup, revaklı avlu etrafına sıralanmış mekânlardan oluşmuştur. Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir plân arzeden medresenin üst örtüsü kırma çatı olup kiremitle örtülüdür. Avlu revak kemerleri dikdörtgen payelere oturmaktadır.²² Süleyman Paşa Medresesinde, II. Abdülhamid dönemi eserlerinde gördüğümüz ve neo-klasik akımın unsurlarından olan üçgen alınlık kullanılmıştır.

Esasen, araştırmacılar tarafından Osmanlı medrese mimarisinde kabul edilmiş bir klasik plân şeması olmamakla birlikte, revaklı avlu etrafına sıralanmış öğrenci hücreleri ve hücrelerden daha geniş yapılarak çoğu zaman kubbeyle örtülü ve beden duvarından dışa taşınarak vurgulanan dersahane hücrelerinden oluşan medrese plânı klasik şema olarak kabul edilebilir.

Hamidiye Medresesi, II. Abdülhamid döneminin zor ekonomik şartları altında ücra bir kasabaya yapılmış olmasıyla eğitimi taşraya yayma çalışmalarına bir örnektir. Dikdörtgen ve havuzlu avlusunun etrafına sıralanmış 25 öğrenci hücre ve revak düzeniyle klasik şemayı hatırlatır. Yuvarlak revak kemerleri, kapı kemerindeki kademelenme ve kapı kemeri kilit taşına işlenen akantüs yaprağı Barok tesirler²³ olarak dönem özelliklerini yansıtır.

Değerlendirme bölümünde ele aldığımız son dönem Osmanlı medreselerinin özelliklerini şöyle sıralayabiliriz.

11. Koçer, H.A., *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu*, Ankara 1987, s. 6.
12. Akyüz, Y., *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara, 1989, s. 511.
13. Kodaman, B., *II. Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, İstanbul 1980, s. 290.
14. Kodaman, B., *a.g.e.*, s. 312.
15. Kodam, B., "II. Abdülhamid ve Aşiret Mektebi", *Türk Kültürü Araştırmaları*, C. XV, S.1-2, Ankara 1976.
16. Koçer, H.A., *a.g.e.*, s. 125.
17. Atay, H., "1914'de Medrese Düzeni", *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, S.V, Ankara 1982, s.24.
18. Ötügen, Y., "Orhan Gazi (1326-59) Devrinden Kanuni Sultan Süleyman Devrinin (1520-66) Sonuna Kadar Osmanlı Medreseleri", *In Memoriam Albert Louis Gabriel*, İstanbul 1978.
19. Altıntaş, E., "Çankırı Merkez ve İlçelerinde Yapılan Eski Eser Tespit Çalışmaları 2", *VIII. Vakıf Haftası Kitabı*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1991, s.142.
20. Altıntaş, E., *a.g.m.*, s. 142.
21. Terzi, İ., *Samsun'da Türk-İslam Eserleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), A.Ü.D.T.C.F., Ankara 1980, s. 31.
22. Terzi, İ., *a.g.e.*, s. 30.
23. Kuban, D., *Türk Barok Mimarisi Üzerine Bir Deneme*, İstanbul 1954, s. 135-136.

Mustafapaşa Kasabası, Mehmet Şakir Paşa Medresesi hariç, diğerlerinde öğrenci hücreleri ahşap-taş sütunlara ya da dikdörtgen payelere atılmış kemerlerin oluşturduğu revakların etrafına sıralanmıştır.

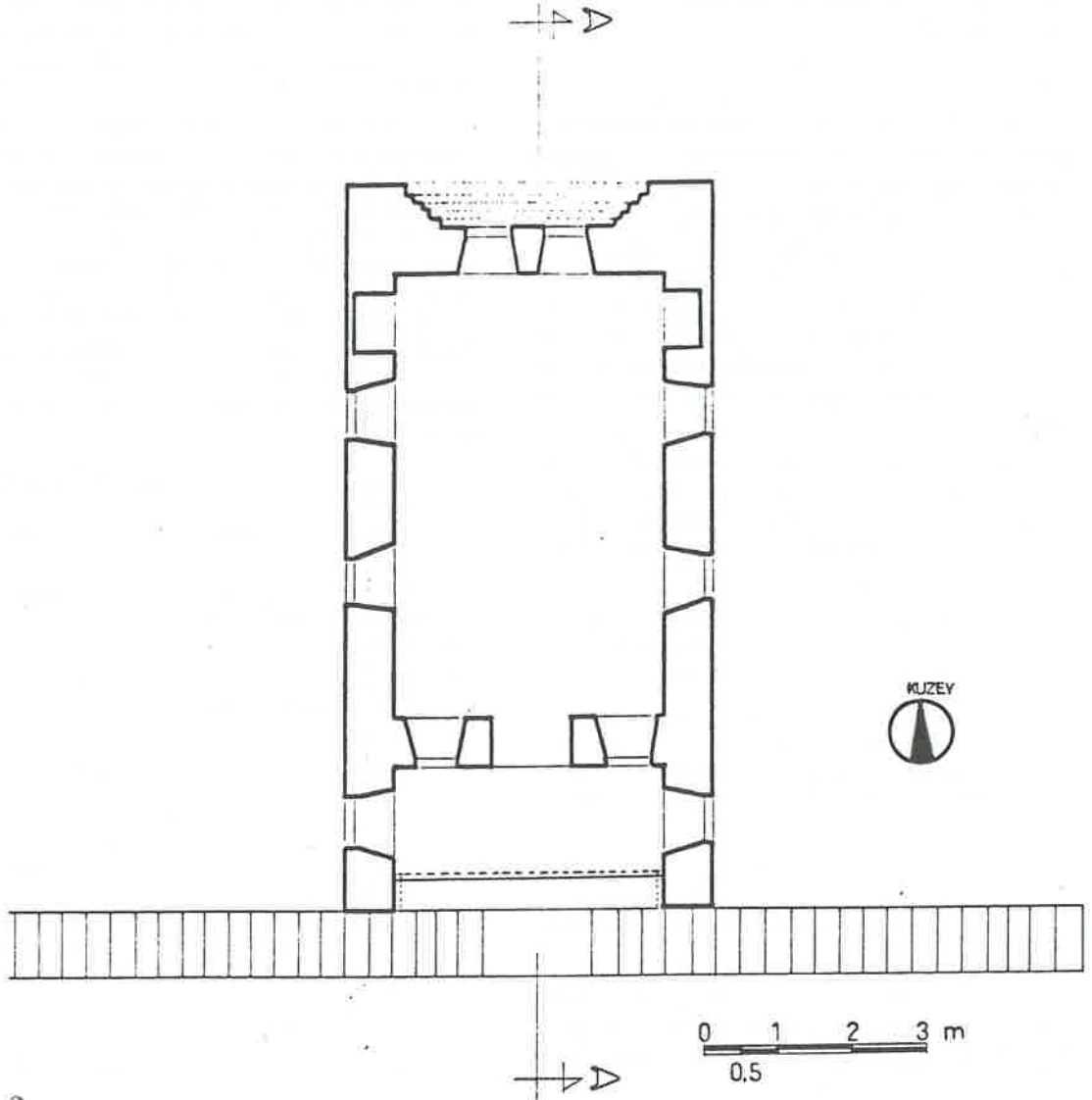
Hemen hepsinde klasik medreselerde gördüğümüz kubbe, tonoz gibi örtü elemanlarına rastlanmaz.

Değerlendirmede ele alınan medreselerin hepsi iki katlıdır. Hamidiye Medresesinde giriş holü üzerindeki "müderris odası" ikinci kat havası vermektedir.

Üçgen alınlık, kademeli kemer, yuvarlak kemer, akantüs yaprağı ve tuğra kabartması gibi dönem özelliği bezemelere rastlanır.

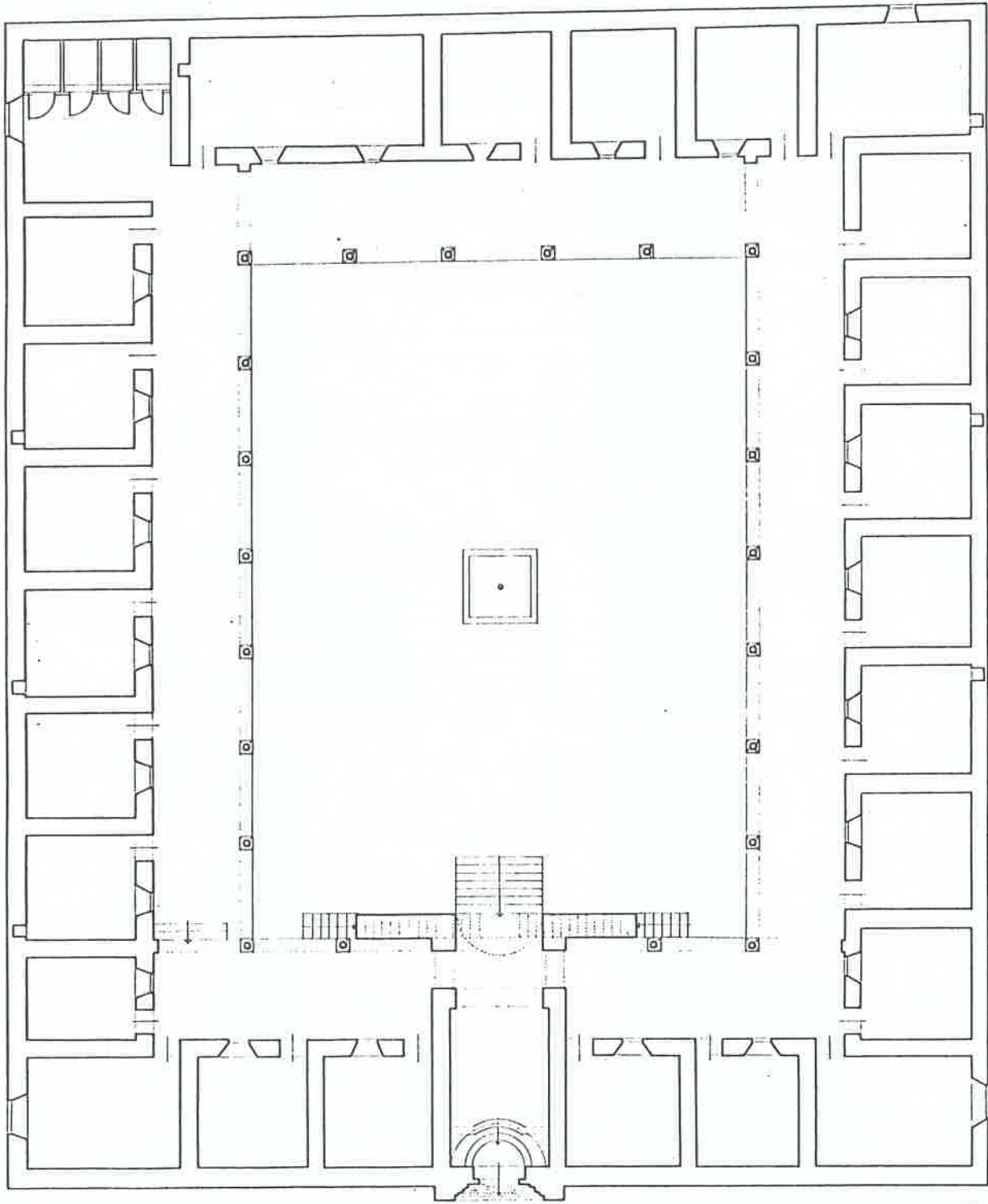
Hepsinde üst örtü kiremit çatıdır. Revaklar kubbeden ziyade ahşaptan düz tavanla kapatılmıştır.

II. Abdülhamid döneminde az sayıda medrese inşa edilmesi, değişen sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik sebeplerle, medrese eğitiminin terk edilerek, batılı eğitim sistemine geçilmesi şeklinde izah edilebilir. Bu dönemde yeni medrese inşaatından ziyade eski medreseler onarılmıştır.

Plan. 3

HAMİDİYE MEDRESESİ MÜDERRİS ODASI

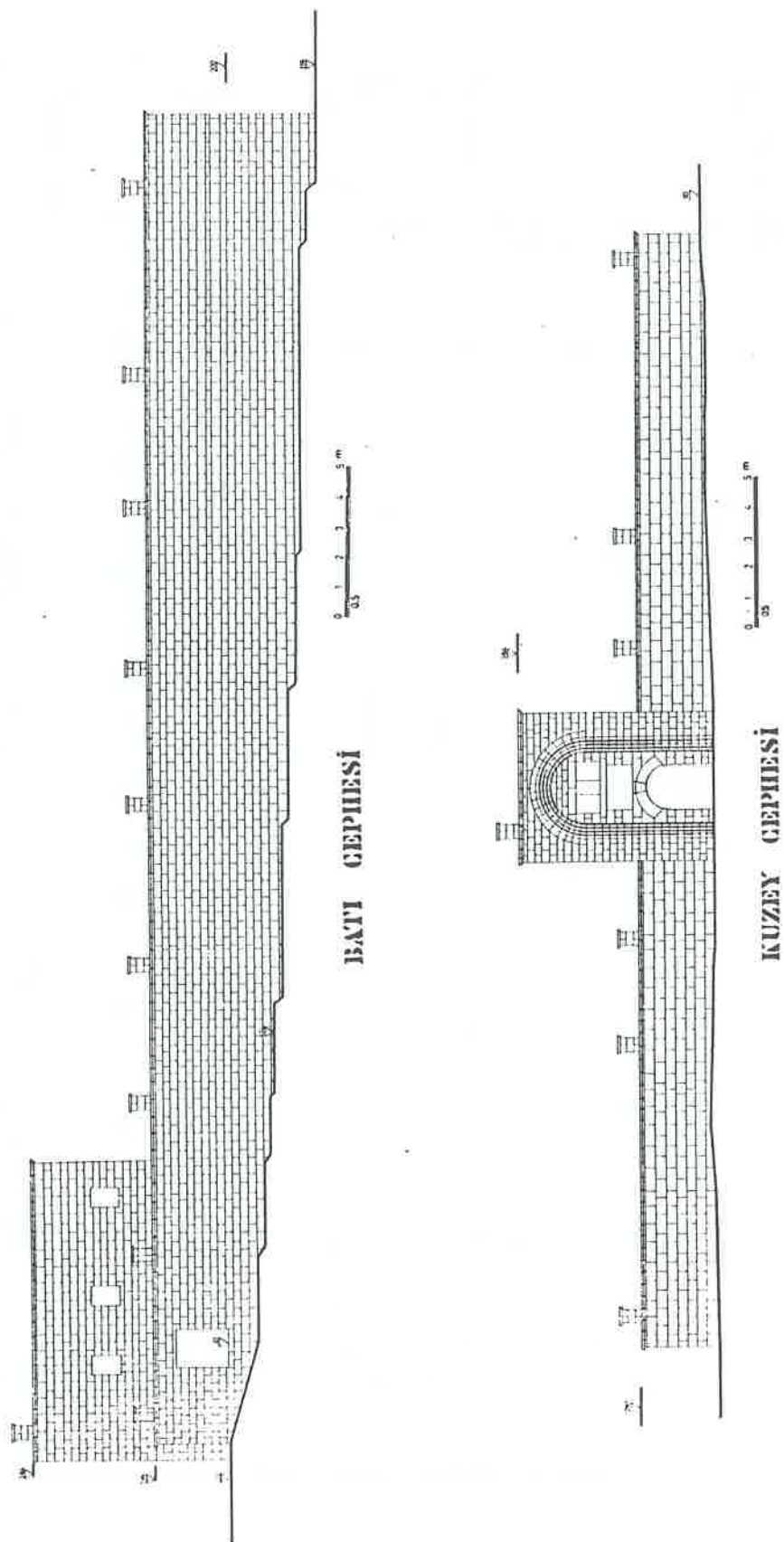

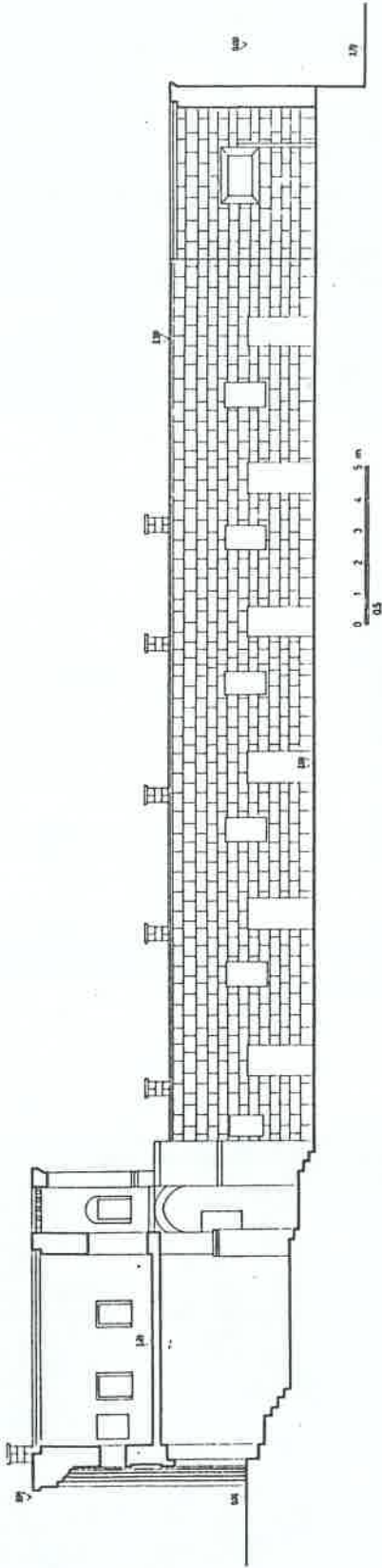
Plan: 1

ŞİHLİ HAMİDİYE MEDRESESİ RÖLÖVE PROJESİ. mm

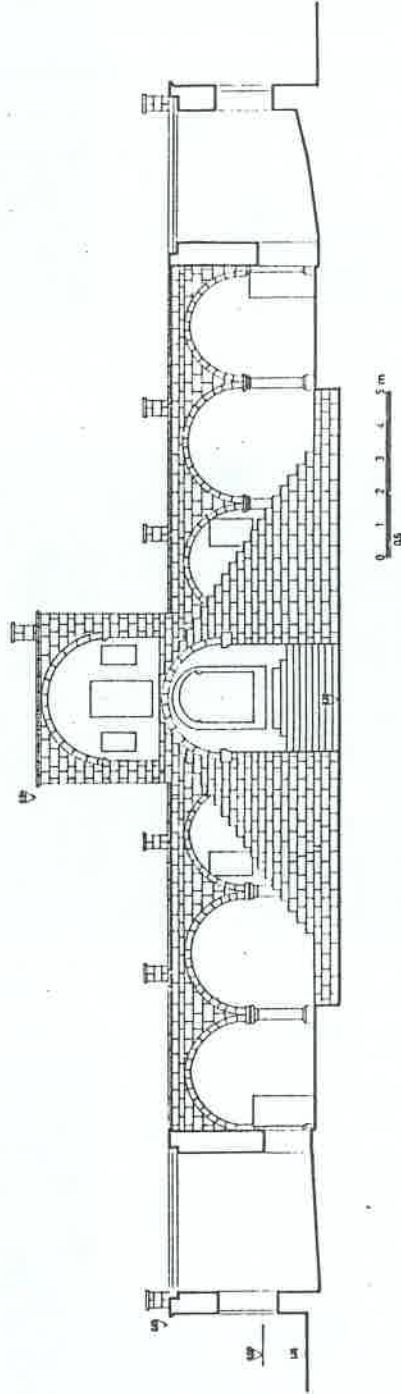

Plan: 2

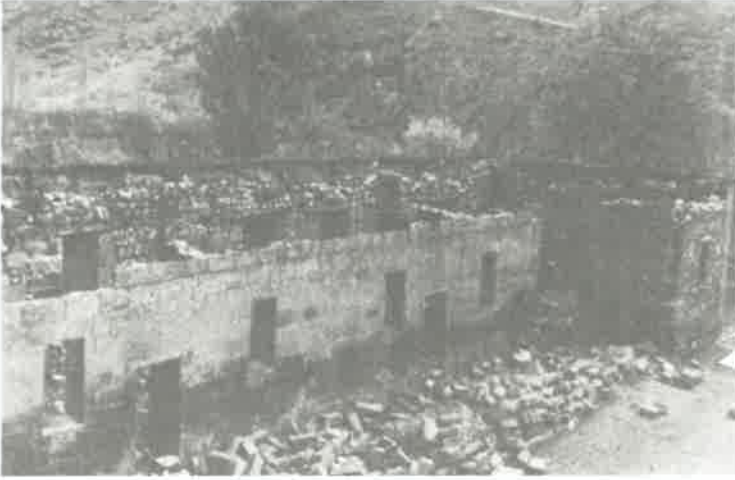

A-A KESİTİ

B-B KESİTİ

Resim 7: Şihli Hamidiye Medresesi avlusunun 1972'deki görünüşü. Güney duvarı yıkılmış (Kayseri Müzesi Arşivi'nden).

Resim 8: Şihli Hamidiye Medresesi'nin 1972'deki görünüşü (Kayseri Müzesi Arşivi'nden).

Resim 9: Şihli Hamidiye Medresesi kuzey kısım üst örtüsünün 1972'deki görünüşü (Kayseri Müzesi Arşivi'nden).

Resim 2a: Şihli Hamidiye Medresesi'nin kuzey cephesi.

Resim 2b: Şihli Hamidiye Medresesi portali.

Resim 1: Şihli Camii'nin H. 1225 (M. 1810) tarihli kitabesi.

Resim 3: Şihli Hamidiye Medresesi'nin H. 1309 (M. 1891-92) tarihli inşa kitabesi.

Resim 4: Şihli Hamidiye Medresesi'nin ortası havuzlu avlusu.

Resim 5: Şihli Hamidiye Medresesi avlu revaklarından (güney) görünüş.

Resim 6: Şihli Hamidiye Medresesi "Müderri Odası" ve çıkışı sağlayan merdivenler.

Resim 10: Şihli Hamidiye Medresesi'nin avlu revağı ve üst örtüsünden görünüş.

Resim 11: Şihli Hamidiye Medresesi revak kemerlerini taşıyan yekpare taştan yapılmış sütunlardan biri.

Resim 12: Ürgüp Mustafa Paşa H. 1316 (M. 1899) tarihli Mehmet Şakir Paşa Medresesi portali.